

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2024.26>

Б. Бондар,

аспірант кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Аналіз матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень, свідчить про значну кількість кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Тож, одним з важливих питань є дослідження етапів становлення та розвитку кримінального законодавства у частині злочинів проти основ національної безпеки на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новак К.М. висвітлила основні особливості Кримінального кодексу УСРР 1922 року. У статті Зайцева О.В. та Філіпенко В.Р. проаналізовані історичні фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні XI–XVIII століть. Шершенькова В.А. та Попсуєнко Л.О. дослідили процес першої кодифікації права в радянській Україні.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про кримінально-правову протидію за злочини проти держави відносяться до часів Київської Русі. Серед них можна виокремити посягання на князівську владу, що реалізувалося у повстаннях, заколотах, зраді держави у формі змови з ворогом.

Також, варто зазначити, що після занепаду Галицько-Волинської держави розпочалась боротьба сусідніх

держав за українські землі. Після поділу територій на частині українських землях діяли законодавчі акти Польського королівства та Великого князівства Литовського. Так, у Польському королівстві відповідно до Статутів Казимира III 1346–1347 років, виокремлювались злочинні діяння проти держави. Це насамперед, бунт проти королівської влади [1, с. 4].

Необхідно вказати, що одним з найбільш значущих законодавчих актів, що стосувався кримінально-правових відносин на території українських земель, був Статут Великого князівства Литовського, котрий був виданий у трьох редакціях – 1529, 1566 і 1588 років. Литовські Статуту 1566 та 1588 років вказують на такий державний злочин як за образа великокнязівської гідності, змову, замах або бунт проти князя, тобто це можна трактувати як посягання на його життя та здоров'я. У цих же статутах йдеться про спробу збройного захоплення влади в князівстві. Тобто, можна стверджувати, що остання група злочинних посягань може відноситись до сучасних уявлень про злочини проти основ національної безпеки [2, с.37].

Наприкінці XV на український теренах з'явилося військове угруповання, яке звало себе козаками. З цього моменту ознаменувався

новий етап у розвитку української державності. У своїй життєдіяльності козаки керувалися козацьким звичаєвим правом, його можна охарактеризувати як сукупність норм поведінки, яка була вироблена у процесі виникнення козацтва та перетворення його на велику суспільну групу.

У березні 1917 року в Києві була створена Українська Центральна Рада, котра намагалася в період розвитку революції запровадити правові норми, що стосувались охорони власності, громадського порядку і захисту безпеки держави. Так, на території України була чина постанова Тимчасового уряду від 2 серпня 1917 року «Про вжиття заходів проти осіб, що загрожують обороні держави, її внутрішній безпеці та завоюванням революції 1917 року», відповідно до якої військовий міністр за дозволом міністра внутрішніх справ у позасудовому порядку мав можливість відправляти до в'язниці осіб, діяльність яких, на його думку, підпадала під дію вищезазначеної постанови, а також, мав право, депортувати цих осіб за межі України.

З проголошенням незалежності Української Народної Республіки, у березні 1918 року набрав чинності «Закон про покарання осіб, які шляхом збройної боротьби намагалися ліквідувати українську державність». Особи, котрі були визнані винними у вчиненні такого виду злочину позбавлялися громадянства і висилалися за межі держави.

Із окупацією Української Народної Республіки радянською владою починається новий етап у формуванні кримінального законодавства щодо злочинів проти основ національної безпеки. Так, у 1922 році був прийнятий Кримінальний кодекс Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі УСРР). Необхідно, перш за все звернути увагу на те що вищезгаданий законодавчий акт передбачав особливу увагу першочерговому захисту держави, а не громадянина. Так, ст.6

вказує, що злочином визнається будь-яке суспільно-небезпечне діяння або бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу та правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою під час перехідного до комуністичного ладу періоду [3, с. 1].

КК УСРР 1922 року описував ряд злочинів проти держави. Вищезазначені кримінально каранні діяння були висвітлені у першій главі КК УСРР 1922 року під назвою «Державні злочини». Серед них можна виділити наступні: ст.57 говорить, що контрреволюційною визнається будь-яка дія, спрямована на повалення завойованої пролетарською революцією влади робітничо-селянських рад, а також дії щодо допомоги тій частині міжнародної буржуазії, яка не визнає рівноправності комуністичної системи власності, що приходить на зміну капіталізму і прагне, до її повалення шляхом інтервенції, блокади, шпигунства чи фінансування преси [4, с. 1].

Ст. 58 КК УСРР 1922 року передбачає, що організація в контрреволюційних цілях озброєних повстань або вторгнення на радянську територію озброєних загонів або банд, а також участь у будь-якій спробі з тією ж метою захопити владу або насильно відібрати будь-яку частину території УСРР, або розірвати укладені нею договори, карається найвищою мірою покарання та конфіскацією всього майна, з допущенням за пом'якшувальних обставин зниження покарання до позбавлення волі на строк не нижче п'яти років із суворою ізоляцією та конфіскацією всього майна. При встановленні судом необізнаності учасника щодо кінцевої мети зазначеного в цій статті злочину, участь у ньому карається позбавленням волі терміном не нижче трьох років.

Також, необхідно висвітлити ст. 59 КК УСРР 1922 року, відповідно до якої, відносини з іноземними державами або їх окремими представниками з метою схилити їх до збройного втручання у справи республіки,

оголошення їй війни або організації військової експедиції, карається покаранням, передбаченими передбаченим ч. 1 ст. 58 КК УСРР 1922 р. [5].

Стаття 66 КК УСРР 1922 р. вказує, що участь у шпигунстві, що виражається у передачі, повідомленні чи викраденні, або збиранні відомостей, що мають характер державної таємниці, особливо воєнних, іноземним державам або контрреволюційним організаціям у контрреволюційних цілях або за винагороду, карається за ч. 1 ст. 58 КК УСРР 1922 року.

Відповідно до ст. 67 КК УСРР 1922 р., активні дії й активна боротьба проти робітничого класу та революційного руху, котрі були вчинені на відповідальних посадах при царському ладу, караються найвищою мірою покарання та конфіскацією всього майна, з допущенням за пом'якшувальних обставин зниження покарання до позбавлення волі на строк не нижче п'яти років із суворою ізоляцією та конфіскацією всього майна.

У ст. 68 КК УСРР 1922 р. зазначається, що покривання та допомога всякого роду злочинам, передбаченим ст.ст. 58–67 КК УСРР 1922 року, не пов'язання з безпосереднім скоєнням зазначених злочинів, або при непоінформованості про їх кінцеві цілі, карається позбавленням волі на термін не нижче одного року.

Тож, необхідно зазначити, що КК УСРР 1922 р. описує значну частину кримінально караних діянь, котрі можна охарактеризувати як злочини проти основ національної безпеки [6].

Кримінальний кодекс УСРР 1927 та 1934 зазнав деяких змін. Так, в першу чергу, необхідно звернути увагу на комплекс складу злочинів у статтях 54¹ – 54¹⁴, котрі передбачали відповідальність за «Зраду батьківщини» та «Контрреволюційну діяльність». У ст. 54^{1а} зазначено, що умисні дії вчинені громадянами СРСР на шкоду військовим потужностям СРСР, його незалежності чи недо-

торканності його території, такими діями вважається видача військової або державної таємниці, перехід на бік ворога, шпигунство, втеча чи переліт за кордон і карається вищою мірою покарання – розстрілом з конфіскацією майна, лише за наявності пом'якшувальних обставин, передбачалась заміна вищої міри покарання десятима роками позбавлення волі. Відповідно до ст. 54^{1б}, тій ж дії, котрі зазначені у ст. 54^{1а}, вчинені військовослужбовцями каралися вищою мірою покарання без можливості пом'якшення [7].

Також, необхідно зазначити наступні злочини проти держави: як-от ст. 54² «Збройне повстання», котре передбачало покарання у вигляді розстрілу чи позбавлення громадянства разом з оголошенням ворогом трудящих. Стаття 54^а «Відносини з іноземною державою з метою», каралась розстрілом чи позбавленням громадянства разом з оголошенням ворогом трудящих. Стаття 54⁴ «Надання допомоги міжнародній буржуазії», передбачала позбавлення волі на строк не менше 3 років. Схилення іноземної держави до війни проти СРСР, зазначено у ст. 54⁵ і передбачало покарання у вигляді розстрілу або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства чи позбавленням громадянства разом з оголошенням ворогом трудящих. У статтях 54⁶ – 54⁹ КК УСРР 1934 року визначено такі злочини як: ст. 54⁶ «Шпигунство», ст. 54⁷ «Шкідництво», ст. 54⁸ «Тероризм», ст. 54⁹ «Диверсія». А також, ст. 54¹⁰, котра передбачала відповідальність за пропаганду чи агітацію, яка полягала в закликах до повалення, підриву чи послаблення радянської влади або до вчинення окремих контрреволюційних злочинів передбачених статтями 54² – 54⁹ КК УСРР 1934 року.

Кримінальний кодекс Української радянської соціалістичної республіки (далі – УРСР) 1960 року зазнав

значних змін. Так, Глава I «Державні злочини» розділена на дві частини «Особливо небезпечні державні злочини» та «Інші державні злочини». Відповідно, частина перша включала в себе ст. 56 «Зрада батьківщини» тобто діяння, яке було з умислом вчинене громадянином СРСР на шкоду територіальній недоторканності, державній незалежності, або воєнній могутності СРСР. За вчинення даного кримінально караного діяння передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна і з засланням на строк до п'яти років чи без такого або смертною карою з конфіскацією майна. Санкція даної статті також передбачала звільнення від кримінальної відповідальності, якщо громадянин СРСР, котрий був завербований іноземною розвідкою для проведення підривної діяльності проти СРСР, якщо не вчинив ніяких протиправних дій і добровільно повідомив органи влади про свій зв'язок з іноземною розвідкою.

Вищезгадана частина I Глави I включає ст. 57 «Шпигунство», за котрою передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна і з засланням на строк до п'яти років чи без такого, або смертною карою з конфіскацією майна. За вчинення кримінально караного діяння, котре описане у ст. 58 «Терористичний акт», а також ст. 59 «Терористичний акт проти представника іноземної держави» передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна. Стаття 61 «Шкідництво» передбачає відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна за дії або бездіяльність, котрі спрямовані до підриву промисловості, грошової системи, транспорту, сільського господарства, торгівлі чи інших галузей народного господар-

ства, а також діяльності державних органів або громадських організацій з метою ослаблення радянської держави, якщо ці діяння вчинено з використання державних або громадських установ, організацій чи підприємств. Кримінально каране діяння описане в ст. 60 «Диверсія», передбачає відповідальність аналогічну до ст. 59 КК УРСР 1960 року.

Стаття 62 «Антирадянська агітація і пропаганда» говорить, що агітація або пропаганда, котра проваджена з метою підриву чи ослаблення радянської влади або вчинення окремих особливо небезпечних державних злочинів, поширювання з тією ж метою наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само розповсюдження або виготовлення чи зберігання з тією ж метою літератури такого ж змісту [8].

Пропаганда війни ст. 63 КК УРСР 1960 року, карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років і з засланням на строк до п'яти років чи без такого. Організаційна діяльність, спрямована до вчинення особливо небезпечних державних злочинів, а так само участь в антирадянській організації, відповідно до ст. 64 КК УРСР 1960 року, карається відповідно за статтями 56–63 вищезазначеного кодексу.

Також, слід звернути увагу на диспозицію ст.65 «Особливо небезпечні державні злочини, вчинені проти іншої держави трудящих», яка говорить, що в силу міжнародної солідарності трудящих особливо небезпечними державними злочинами є ті злочини, котрі вчинені проти іншої держави трудящих. І караються за статтями 56–64 КК УРСР 1960 року

Частина друга «Інші державні злочини» Глави I включає наступні злочини: ст.66 «Порушення національної і расової рівноправності», ст. 67 «Розголошення державної таємниці», ст. 68 «Втрата документів, що містять державну таємницю», ст. 69 «Бандитизм», 69¹ «Дії, що дезорганізують

роботу виправно-трудоустанов», ст. 70 «Контрабанда», ст. 71 «Масові безпорядки», ст. 72 «Ухилення від чергового призову на дійсну військову службу», ст. 73 «Ухилення від призову по мобілізації», ст. 74 «Ухилення у воєнний час від виконання повинностей або сплати податків», ст. 75 «Незаконний виїзд за кордон і порушення правил міжнародних польотів», ст. 76 «Порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту», ст. 78 «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів», ст. 79 «Виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів», ст. 80 «Порушення правил про валютні операції», ст. 80¹ «Недонесення про державні злочини», ст. 80² «Приховування державних злочинів» [8].

Після відновлення незалежності, наша держава з 1991 року по 2001 рік використовувала КК УРСР 1960 року зі змінами, котрі були прийняті також і за часів незалежності. Серед впроваджених змін необхідно виокремити, те що ст. 56 отримала нову назву «Державна зрада» за яку передбачено покарання у вигляді волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна. Тобто, санкція вищезгаданої статті говорить, що було виключена можливість такого виду покарання як смертна кара. Додано ст. 56¹ «Змова з метою насильницького повалення конституційного ладу або з метою захоплення державної влади».

Статті 58–59 перейменовано на «Посягання на життя державного діяча» та «Посягання на життя представника іноземної держави» відповідно. Ст. 61 «Шкідництво», ст. 62 «Антирадянська агітація і пропаганда», ст. 64 «Організаційна діяльність, спрямована до вчинення особливо небезпечних державних злочинів, а так само участь в антирадянській організації», ст. 65 «Особливо небезпечні державні злочини, вчинені проти іншої держави тудя-

щих», ст. 74 «Ухилення у воєнний час від виконання повинностей або сплати податків» було виключено з Кримінального кодексу.

Вже у 2001 році було прийнято новий Кримінальний кодекс України (далі – КК України), котрий містить розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України».

Вищезазначений розділ описує наступні кримінальні правопорушення: ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», ст. 111 «Державна зрада», ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча», ст. 113 «Диверсія», ст. 114 «Шпигунство» [9].

У січні 2014 році розділ I КК України було доповнено статтею 110¹ «Екстремістська діяльність», тобто виготовлення, зберігання з метою збуту або розповсюдження, а також збут чи розповсюдження екстремістських матеріалів, в тому числі через засоби масової інформації, Інтернет, а також, використання або демонстрація екстремістських матеріалів перед масовим зібранням людей, в тому числі на мітингах, зборах, демонстраціях, вуличних походах, публічні висловлювання або заклики екстремістського характеру чи фінансування зазначених дій або інше сприяння їх організації або здійсненню, в тому числі шляхом надання інформаційних послуг, коштів, нерухомості, навчальної, поліграфічної або матеріально-технічної бази, телефонного, караються накладення штрафу від двохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією екстремістських матеріалів.

Вищевказана правова норма містилась у КК України трохи більше місяця, адже вже у лютому 2014 році відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення

норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» ст. 110¹ «Екстремістська діяльність» було виключено із КК України.

У квітні 2014 року КК України було доповнено новою ст. 114¹ «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань», частина перша, якої говорить, що за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. А частина друга даної статті зазначає, що те саме діяння, котре призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Також, у червні 2014 року, відповідно до Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» КК України було доповнено статтею 110² «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України».

Останніми доповненнями розділу I КК України, було впровадження у березні та квітні 2022 року статей 111¹ «Колабораційна діяльність», 111² «Пособництво державі-агресору» та 114² «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» [9].

Висновки: кримінальна караність за злочини проти держави бере свій початок за часів Київської Русі, а вже перша кодифікація злочинів проти держави, котрі можна порівняти

з сучасним КК України відбулась у 1922 році.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що частина кримінально караних діянь, котрі були закріплені у КК УРСР, відсутні у сучасному українському законодавстві у частині злочинів проти основ національної безпеки. Також, розділ злочинів проти держави КК УРСР 1960 року містив діяння, що відносяться до кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці та недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. У сучасному КК України, вищезгадані кримінальні правопорушення віднесені до окремого розділу XIV. Частина кримінально караних діянь, котрі були закріплені у КК УРСР, відсутні у сучасному українському законодавстві у частині злочинів проти основ національної безпеки.

У статті досліджено етапи розвитку кримінального законодавства щодо злочинів проти основ національної безпеки на території України. Було проаналізовані законодавчі акти часів Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Української Народної Республіки. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу Глави I «Державні злочини» Кримінального кодексу УСРР у редакціях 1922, 1927 і 1934 років, а також Кримінального кодексу УРСР 1960 року та його оновленій редакції 1991 року. Висвітлюється, також, процес становлення Кримінального кодексу України, який був прийнятий у 2001 році, а також його зміни і доповнення 2014 та 2022 років щодо розділу I «Злочини проти основ національної безпеки України», насамперед доповнення кодексу новими кримінальними правопорушеннями, такими як ст. 110² «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади,

зміни меж території або державного кордону України», ст. 111¹ «Колабораційна діяльність», ст. 111² «Пособництво державі-агресору», ст. 114¹ «Перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» та ст. 114² «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Підсумовується, що частина кримінально караних діянь, котрі були закріплені у КК УРСР, відсутні у сучасному українському законодавстві у частині злочинів проти основ національної безпеки. Також, значний обсяг протиправних діянь, котрі містились у Главі I «Державні злочини» КК УРСР, у сучасному КК України відносяться до розділу XIV «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці та недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» та розділу IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки».

Ключові слова: державні злочини, кримінальне законодавство, колабораційна діяльність, пособництво, національна безпека.

Bondar B. The genesis of the criminal legislation regarding crimes against the basics of national security of Ukraine

The article analyzes the stages of development of criminal legislation regarding crimes against the foundations of national security on the territory of Ukraine. The legislative acts of the times of Kyivan Rus, Kingdom of Galicia-Volhynia and the Ukrainian People's Repub-

lic were analyzed. Special attention is paid to the comparative analysis of Chapter I «State crimes» of the Criminal Code of the Ukrainian SSR in the editions of 1922, 1927 and 1934, as well as the Criminal Code of the Ukrainian SSR of 1960 and its updated edition of 1991. Also, the process of formation of the Criminal Code of Ukraine, which was developed in 2001, as well as its changes and additions in 2014 and 2022 regarding Section I «Crimes against the foundations of national security of Ukraine», primarily the addition of new criminal offenses to the code, such as Art. 110² «Financing of actions committed for the purpose of violent change or overthrow of the constitutional order or seizure of state power, change of territory or state border of Ukraine», Art. 111¹ «Collaborationism», Art. 111² «Assistance to the aggressor state», Art. 114¹ «Interference with the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations» and Art. 114² «Unauthorized dissemination of information about the transfer, transfer of weapons, armaments and war supplies to Ukraine, the movement, transfer or placement of the Armed Forces of Ukraine or other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, committed under conditions of war or a state of emergency».

It is concluded that some of the criminal acts, which were established in the Criminal Code of the Ukrainian SSR, are absent in modern Ukrainian legislation in terms of crimes against the foundations of national security. Also, a significant amount of illegal acts, which were contained in Chapter I «State crimes» of the Criminal Code of the USSR, in the modern Criminal Code of Ukraine, belong to Chapter XIV «Criminal offenses in the sphere of protection of state secrets and the inviolability of state borders, ensuring conscription and mobilization»

and Chapter IX «Criminal offenses against public safety».

Key words: state crimes, criminal law, collaborationism, aiding and abetting, national security.

Література

1. Зайцев О.В., Філіпенко В.Р. Історичні фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні (XI- XVIII ст.). URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14597/1/Zaitsev_Filipenko_104-115.pdf

2. Історія держави і прапора України. URL: https://sites.znu.edu.ua/ua/statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_zakharchenko_p__-storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni.pdf

3. Новак К.М. Основні особливості Кримінального кодексу УСРР 1922 р. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2599/1/Novak_201%e2%80%93202.pdf

4. Попсуєнко Л.О., Шершенькова В.А. Процес першої кодифікації права в радянській Україні (20-ті рр. XX ст.). URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/20.pdf

5. Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. URL: https://leksika.com.ua/12860501/legal/kriminalniy_kodeks_usrr_1922

6. Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. URL: <https://lawbook.online/derjavi-prava-istoriya/kriminalniy-kodeks-usrr-64886.html>

7. Кримінальний кодекс УСРР 1927 та 1934 років. URL: <https://museum.khpg.org/1162803736>

8. Кримінальний кодекс УКРАЇНСЬКОЇ РСР 1960 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=480034&ed=0000_00_00

9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

10. ДБР. Для ЗМІ. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-rozslidue-majzhe-1-5-tis.-kriminalnih-provadzhen-shhodo-zlochynu-proti-nacionalnoi-bezpeki>

